

בס"ד. שיחת ליל ב' דחג הפסח, ה'תשי"ב.

בלתי מוגה

א. איתא בכתבי האריז"ל¹ שאמירת ההגדה (בב' הלילות) צ"ל "בקול רם ובשמחה רבה", ובכלל צ"ל שמחה בליל הפסח, "שאינן זמן שמחה כ"כ שמחת השכינה כמו בליל פסח"².

ולכן היתה אצלי תמיהה על כך שאצל כ"ק מו"ח אדמו"ר לא היו רואים שמחה בליל הפסח, ואדרבה, הי' אצלו ענין של דמעות. — ואף שיש גם דמעות של שמחה³, אבל בנדו"ד לא הי' ניכר שהדמעות היו של שמחה.

ובכל אופן, כיון שבכתבי האריז"ל כתוב שבליל הפסח צ"ל בשמחה — ינגנו עתה ניגון. וכיון שבניגונים עצמם יש ניגוני מרירות וניגוני שמחה — ינגנו ניגון של שמחה, וינגוהו בשמחה, ויכוונו שהניגון בשמחה שייך להסדר ואמירת ההגדה שע"פ דברי האריז"ל צ"ל בשמחה.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א צוה לנגן ניגון שמח].

*

ב. "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים":

ישנו מאמר ד"ה הא לחמא עניא כו' (בביכל חסידות שהגיע מאה"ק שרוב המאמרים שבו הם של הצמח-צדק, ומסגנון הלשון נראה שגם מאמר זה הוא של הצמח צדק)⁴ ששואל על זה שאומרים על המצה שאנו אוכלים "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", אע"פ שהמצה שאנו אוכלים היא כנגד המצה שאכלו בני" בצאתם ממצרים:

ידוע⁵ שישנם ב' סוגי מצה: (א) מצה שקודם חצות — כמ"ש "בערב תאכלו מצת", שאכילתה ביחד עם קרבן פסח ("ואכלו את הבשר גו' על מצות ומרורים גו'") שזמן אכילתו עד חצות⁶, (ב) מצה שאחר

(5) לקו"ת צו יג, ב ואילך. וראה תו"מ סה"מ ניסן ע' קנג ואילך.

(6) בא יב, יח.

(7) שם, ח.

(8) רמב"ם הל' ק"פ ספ"ח.

(1) סידור האריז"ל (לר"ש מרשקוב) — קודם מה נשתנה.

(2) סידור שם — קודם קידוש.

(3) ראה תו"מ סה"מ אב ס"ע קפ. וש"נ.

(4) ראה ד"ה זה שנדפס באוה"ת ויקרא

(כרך ב) ע' תנג ואילך.

חצות — כמ"ש "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות גו' כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה גו'", שענין זה הי' לאחר חצות.

ועל זה אומרים בהגדה "מצה זו שאנו אוכלים .. על שום שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר ויאפו את הבצק גו' עוגות מצות גו' כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה" — שהמצה שאנו אוכלים קודם חצות (בזמן אכילת הפסח) היא כנגד המצה שלאחרי חצות שלא הספיק הבצק להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם.

וכיון שהמצה שאנו אוכלים היא כנגד המצה שלאחרי חצות שאפייתה ואכילתה היתה בצאתם ממצרים ("ויאפו גו' כי גורשו ממצרים") — למה אומרים "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים?"

ג. ונקודת הביאור בזה¹⁰:

"לחמא עניא" ("לחם עוני"¹¹) הוא מצה שנילושה במים בלבד שאין בה טעם, דלא כמצה עשירה, שנילושה במי פירות, יין שמן חלב ודבש, ויש בה טעם.

וענינם בעבודת האדם: מצה עשירה — מורה על הבנה והשגה (טעם), כמרומז בלישתה ביין שמן חלב ודבש, שיין ושמן קאי על חכמה ובינה, וחלב ודבש קאי על דעת שנחלק לחסד וגבורה, ולחם עוני — מורה על קבלת עול, שאין לו הגעשמאק (טעם) דהבנה והשגה, אלא עבודתו היא מצד קבלת עול, כמרומז בלישתה במים שאין להם טעם (שלכן אין מברכים על מים א"כ שותה לצמא¹²).

וכיון שבמצרים היו בדרגא תחתונה ביותר, הרי, גם כשנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה לא הי' הגילוי באופן פנימי, אלא באופן מקיף, שלא נמשך אצלם בהבנה והשגה, כי אם באופן של קבלת עול בלבד, ולכן גם המצה שלאחר חצות (כשנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה) היא "לחם עוני", כיון שמצד עצמם (לולי הגילוי מלמעלה) הם במעמד ומצב דמצרים.

ומעין זה בכל שנה ושנה — שהגילוי דממ"ה הקב"ה בליל הפסח הוא באופן מקיף (והמשכתו בפנימיות היא על ידי העבודה דספירת

(9) שם, לט.

(11) פ' ראה טז, ג.

(10) בהבא לקמן — ראה אוה"ת שם ע'

(12) ברכות מד, א (במשנה). וש"נ.

תס. וראה גם לקו"ש חט"ז ע' 124 ואילך.

רמב"ם הל' ברכות רפ"ח. תושו"ע (ואדה"ז)

ארו"ח סר"ד ס"ז (סי"ג).

וש"נ.

העומר¹³), שמתבטא (לא בהבנה והשגה, אלא) בקבלת עול דוקא, ולכן, גם המצה שאנו אוכלים כנגד המצה שלאחרי חצות היא "לחם עוני", להיותה מצד הגילוי מלמעלה (נגלה עליהם ממ"ה הקב"ה), ולא מצד עבודת האדם, שמצד עצמו הוא במעמד ומצב דמיצרים וגבולים — "לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים".

*

ד. "הבן שואל"¹⁴:

מנהגנו אשר השואל מקדים לאמירתו מה נשתנה: "טאטע איך וועל באַ דיר פרעגען פיר קשיות", וטעם הדבר, כי, שאלת "מה נשתנה" ע"י הבן (תינוק) היא כדי לעורר למעלה הענין ד"כי נער ישראל ואוהבהו"¹⁵, וענין זה מודגש יותר בהקדמת קריאת הבן אל האב: "טאטע כו".

סדר זה (דהקדמת "טאטע כו") הוא גם אם אין לו אב¹⁶.

אדמו"ר הזקן הי' נוהג להקדים "טאטע איך וועל באַ דיר פרעגען פיר קשיות" גם לאחרי הסתלקות אביו ר' ברוך, וכן נהגו אדמו"ר האמצעי, אדמו"ר הצ"צ, אדמו"ר מהר"ש, ואדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע, וכן נהג כ"ק מו"ח אדמו"ר גם לאחרי הסתלקות אביו בשנת תר"פ, שהי' מקדים (כ"ק אדמו"ר שליט"א המשיך בקול חנוק מבכי) "טאטע איך וועל באַ דיר פרעגען פיר קשיות"...

יש להעיר ממ"ש כ"ק מו"ח אדמו"ר ברשימת המאסר¹⁷ ע"ד "התבוננות .. בציוור פני קדש הקדשים הוד אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע (אותיות המחשבה) אבא, אבא קדישא

(חסר קצת), שרואים אותו בעיני בשר, ושואלים אותו: "מה נשתנה".

וסיים כ"ק אדמו"ר שליט"א: "טאטע איך וועל באַ דיר פרעגען פיר

ס"ד (סה"ש תש"ד ע' 77; 87). ליל א' תש"ז
 (סה"ש תש"ז ע' 102). ליל א' תש"ט ס"ד
 (סה"ש תש"ט ע' 315).
 (15) הושע יא, א.
 (16) נתבאר באג"ק ח"ב ריש ע' רמ. וראה גם התוועדויות תשמ"ג ח"ג ריש ע' 1231.
 (17) לקו"ד ח"ד תרלט, א (סה"ש תרפ"ז ע' 207).

(13) ראה לקמן ס"ז.
 (14) בהבא לקמן — ראה הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ע' יג. תו"מ — רשימת היומן ס"ע שעא (מחה"פ תרצ"ה). שיחות חה"פ: ליל א' תרח"ץ ס"ו (סה"ש תרח"ץ ס"ע 261 — נעתק ב"היום יום" טו ניסן, ב דחהמ"צ). ליל ב' תרצ"ט ס"ג (סה"ש תרצ"ט ע' 324). ליל א' תש"ד ס"א; ליל ב'

קשיות, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו", ועד להקושיא האחרונה: "שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין הלילה הזה כולנו מסובין".

*

ה. "מה נשתנה הלילה הזה וכו' שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין הלילה הזה כולנו מסובין. עבדים היינו וכו'":

בהמשך להמדובר אתמול¹⁸ בפירוש ד"הלילה הזה כולנו מסובין" שבלילות דפסח כל בני"הם בדרגת עולם האצילות, דלא כבכל הלילות שהם בדרגת בי"ע — יש להוסיף ולבאר גם השייכות להחילוק בין "מסובין" ל"יושבין":

ציור אדם נחלק (בכללות) לג' חלקים: ראש גוף ורגל, שהראש הוא למעלה מהגוף, והגוף הוא למעלה מהרגל.

ובענין זה יש חילוק בין עמידה ישיבה ושכיבה (הסיבה) — שבשעה שהאדם עומד אזי קומת הראש היא בשלימות הגובה, משא"כ בשעה שיושב נכפף ראשו למטה, אבל עדיין הראש הוא למעלה מהגוף והגוף למעלה מהרגל, משא"כ בשעה ששוכב משתווים הראש הגוף והרגל.

ודוגמתם בעבודת האדם — שעמידה מורה על ישות (שהראש הוא למעלה), ישיבה מורה על ביטול (שהראש נכפף למטה), אבל רק ביטול היש (שלכן עדיין הראש הוא למעלה מהגוף והרגל), ושכיבה מורה על ביטול במציאות (ראש ורגל שוים)¹⁹.

ועפ"ז מובן שהחילוק שבין "יושבין" (בכל הלילות) ל"מסובין" (בליל הפסח) הוא ע"ד ובדוגמת החילוק שבין עולמות בי"ע, שביטולם הוא ביטול היש (יושבין), לעולם האצילות שביטולו הוא ביטול במציאות²⁰ (מסובין), אשר, ביטול זה (שבעולם האצילות) צריכים להמשיך ולפעול בעוה"ז, שזוהי כוונת הבריאה שנתאוהה הקב"ה להיות לו יתברך דירה בתחתונים²¹.

[תיבת "יתברך" ²² — התחיל כ"ק אדנ"ע להוסיף באמירת או

(21) ראה תנחומא בחוקותי ג. נשא טז. ב"ר ספ"ג. במדבר"ר פי"ג, ו. תניא רפ"ו. ובכ"מ.

(22) נתבאר בלקו"ש ח"ט ע' 27 ואילך.

(18) שיחת ליל א' דחג הפסח ס"א (לעיל ע' 111).

(19) ראה גם סה"ש תשנ"ב ח"א ע' 141.

(20) ראה לקו"ת שלח נ, גיד. וראה גם

תו"מ סה"מ ניסן ע' קנט ובהערה 31 שם.

כתיבת מאמר זה ("נתאווה כו' בתחתונים") החל משנת תרס"ה או תרס"ו, בסיבת חלום²³].

וענינו בעבודה — שבליל הפסח מתעלים כל בני" לדרגת עולם האצילות, ביטול במציאות, שלכן אינם שייכים לענין של חטא (כמדובר אתמול).

ו. וכאן הבן שואל — "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות":

ידע איניש בנפשי' מעמדו ומצבו — שלא זו בלבד שאינו נמצא במעמד ומצב דביטול במציאות, אלא שחסר אצלו גם בביטול היש, ולא עוד אלא שמצד הישות שלו יכול להכשל במחשבה דיבור ומעשה אשר לא לה' המה²⁴, לא רק בדברים המותרים, אלא גם בדברים האסורים, ולא רק בשוגג אלא גם במזיד רח"ל. ועד כדי כך גדלה הישות שלו, שמשתמש ומנצל את התורה — כתר המלך²⁵, חכמתו ורצונו של הקב"ה — להישות שלו!

ואיך יתכן — שואל ומקשה — ש"הלילה הזה כולנו מסובין", שמבלי הבט על מעמדו ומצבו במשך כל השנה, נמצא בלילה זה במעמד ומצב שאינו שייך לענין של חטא, ע"ד ובדוגמת דרגת ביטול במציאות דעולם האצילות?!

והתשובה לזה — "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלקינו כו'" — שאין זה דבר חידוש, כבר הי' לעולמים:

במצרים היו בני" שקועים לגמרי במ"ט שערי טומאה²⁶, "הללו עובדי ע"ז כו"²⁷, ועד כדי כך הי' גודל השיקוע שלהם בטומאה שלא היתה אפשרות להוציאם משם ע"י מלאך [כי, נוסף לכך שלא הי' מצליח להוציא אותם, מי יודע מה הי' קורה עמו...]²⁸, ואעפ"כ, נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה בכבודו ובעצמו, דקאי²⁹ על מלכות דא"ס ועצמות דא"ס שלפני הצמצום!

וגילוי זה (הוא לא רק סיפור שאירע בשנת ב'תמ"ח, אלא) חוזר

23) ראה ת"מ — רשימת היומן ע' שכה. בשלח יד, כח. שמו"ר פמ"ג, ח. הובא ביל"ר בשלח יד, כט.

24) ראה תניא פ"ו (י"ד, ב).

25) ראה מגילה כח, ב. תניא אגה"ק ע' 112). וש"נ.

26) ראה סה"מ אע"ר ע' עה. המשך סכ"ט.

27) ז"ח ר"פ יתרו.

28) תער"ב ח"ב ע' תתקכד. ועוד. וראה גם הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ס"ע כד.

29) ראה זח"ב קע, ריש ע"ב. מכילתא

וניעור בכל שנה ושנה³⁰, שלכן, מבלי הבט על מעמדו ומצבו (כפי שידע איניש בנפשי), הרי, מצד גודל מעלת הגילוי בלילה הזה (שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה בכבודו ובעצמו) נמצאים כל בני בתכלית העילוי — "הלילה הזה כולנו מסובין".

ז. ויש להוסיף ולבאר הפעולה ד"הלילה הזה כולנו מסובין" בנוגע להימים שלאח"ז — דלכאורה, כיון שהעילוי דהלילה הזה אינו אלא מפני שמאיר מלמעלה הגילוי דבכבודו ובעצמו (אף שהאדם מצד עצמו אינו שייך לזה), מהי התועלת והפעולה מזה לאחרי שמתלק הגילוי מלמעלה ומתחיל הסדר דעבודה פנימית?

ויש לבאר זה בהקדם ענין דוגמתו שמצינו בא' מהביכלאך חסידות³¹ — שקו"ט בהמבואר בתניא פ"ג בענין יראת הרוממות ואהבה רבה הנולדים מההתבוננות בגדולת ה'.

[ובהקדמה — שע"פ המסופר³² בשם הרה"ח ר' אלי' יוסף³³, היתה השקו"ט בזה בין רבינו הזקן עם אחיו המהרי"ל.

ואין לתמוה על כך שרבינו הזקן עצמו התפלפל בביאור ענין בספר התניא שכתב בעצמו — כי, כתיבת ספר התניא היא בבחינת "שכינה מדברת מתוך גרונו"³⁴, ולאח"ז למד בעצמו והתפלפל בפירוש הדברים.

חסידים מספרים שרבינו הזקן הי' מבקש מהחסיד ר' פינחס רייזעס³⁵, שהי' מראשי החוזרים, לחזור בפניו את המאמר (שלו), ולפעמים הי' רבינו הזקן מפטיר על ענין מסויים ששמע בחזרת המאמר: "א' געשמאקער ענין..."

מסופר³⁶ גם על הרה"ח ר' הלל מפאריטש, שהי' וויכוח בינו לבין החסידים בביאור מאמרו של הצמח-צדק, וכששאלו אצל הצמח-צדק בעצמו, וענה שלא כמו ר' הלל, אמר ר' הלל: בשעה שהרבי אומר מאמר חסידות אזי שכינה מדברת מתוך גרונו, אבל עכשיו, לומד הוא את המאמר (אי-אפשר לומר שלומד חסידות כמו חסיד סתם, אבל אעפ"כ...) ומכל-שכן בנוגע לספר התניא, תורה שבכתב דתורת החסידות³⁷ — בודאי אין לתמוה שרבינו הזקן עצמו התפלפל בזה].

33 ריבלין, בעל מחבר ספר אהלי יוסף — ראה אודותו בית רבי ח"ב פ"ח.

34 נסמן בלקו"ש ח"ד ע' 1087.

35 ראה אודותו, תו"מ ח"ב ע' 270. וש"נ.

36 ראה סה"ש תרצ"ז ע' 165.

37 אג"ק אדמו"ר מוהרי"צ ח"ד ע' רסא.

30 ראה ס' תיקון שובבים. הובא נת' בס' לב דוד (להחיד"א) פכ"ט.

31 ראה מאה שערים ל, ב. ולאח"ז

במאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים ע' תצ.

32 באור תניא לרש"ג ע' יד (הובא

בתניא בצירוף מ"מ כו' ע' קז הערה 20).

תוכן השאלה: למה מקדים תחילה יראת הרוממות ("כשמתבונן ומעמיק מאד בגדולת ה' . . נולדה ונתעוררה מדת יראת הרוממות") לפני אהבה רבה ("ושוב יתלהב לבו באהבה עזה כרשפי אש כו"), ולפני אהבה תתאה ויראה תתאה (שאינו מזכיר כלל) — דלא כסדר העבודה שמתחילה ביראה ואהבה תתאין, ואח"כ אהבה ויראה עילאין?

ותוכן הביאור — שאף שהסדר דעבודה פנימית הוא מלמטה למעלה, יראה ואהבה תתאין ואח"כ אהבה ויראה עילאין, מ"מ, צ"ל לפעמים סדר דמלמעלה למטה, שמתחילים מיד במדריגות נעלות, בדרך גילוי מלמעלה לפי שעה בלבד, בתור נתינת-כח להמשך העבודה באופן פנימי.

ומהטעמים לזה — שמצד ההתנגדות דחומריות הגוף אי-אפשר להתחיל באופן דמלמטה למעלה, לאט לאט, ובהכרח להתחיל מתוך "שטורעם" דתוקף הנשמה, בענינים נעלים שאינם לפי-ערך הגוף כלל, ועם היותם באופן מקיף בלבד, נעשה על ידם הכאה כללית בחומר הגוף, שזוהי ההכשרה לעבודה פנימית.

וכפי שמצינו בנוגע להתקשרות הנשמה עם הגוף — שתחילה צריכה להיות התגלות עצם הנשמה בהגוף, ולאח"ז יכולה להיות ההתגלות דכחות פנימיים.

ועפ"ז מובן גם בנדו"ד — שהתגלות הענינים הכי נעלים בליל פסח (נגלה עליהם מ"ה הקב"ה בכבודו ובעצמו) מלמעלה למטה היא נתינת-כח והכשרה לעבודה באופן פנימי, שלכן, מיד לאחר הגילוי מלמעלה בליל הפסח מתחילה העבודה דספירת העומר בבירור פריי המדות דנפש הבהמית באופן פנימי.

*

ח. "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו' שהיו מסובים כו":

כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר³⁸ אודות אביו, אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע, שבפיסקא זו "האָט ער זיך זעהר פּאַסמאַקעוועט" עם ועידה (מסיבה) זו, והי' אומר: "אַ שיינע כנופיא" (מסיבה).

ופירוש הדברים — שבאמירה זו ("אַ שיינע כנופיא") המשך אותם, ועד שראה אותם בעיני בשר,

38) שיחת ליל ב' דחה"פ תש"ט סט"ו (סה"ש תש"ט ע' 317). וראה גם שיחת ליל ב' דחה"פ תש"ז ס"ט (סה"ש תש"ז ע' 105). תש"ח ס"ו (סה"ש תש"ח ע' 205).

— וכפתגם הצ"צ³⁹ בנוגע להניגון של אדמו"ר הזקן (הניגון בעל ארבע בכבות) שזהו ע"ד "כל האומר דבר בשם אומרו יראה כאילו בעל השמועה עומד כנגדו"⁴⁰ [כלומר: לא רק באופן ד"שפתותיו דובכות בקבר"⁴¹, אלא יתירה מזה — באופן ש"עומד כנגדו"], שעי"ז ממשיכים (אמירה שענינה המשכה) את בעל השמועה, וכסיום הסיפור, שהחסידים שהיו מסובים אז הסתכלו סביבם לראות... (וסיים כ"ק אדמו"ר שליט"א: מי שזכה ראה, ומי שלא זכה לא ראה).

וע"ד המדובר לעיל (ס"ד) בנוגע לאמירת "טאטע איך וועל באַ דיר פרעגן פיר קשיות".

*

ט. "אחד חכם ואחד רשע" — הביאור בפיסקא זו (טעם סמיכות החכם לרשע, הזהירות דהחכם מהרשע והשפעת החכם על הרשע)⁴² נדפס בלקו"ש ח"א ע' 247 ואילך⁴³.

*

י. "והיא שעמדה לאבותינו ולנו" — חסר הביאור.

נזכר גם הענין דרדל"א, "רישא דלא ידע ולא אתיידע מה דהוי ברישא דא"⁴⁴, וסיים, שלא יפלא לומר שכ"ק מו"ח אדמו"ר לא ידע מדריגתו (ע"ד רדל"א), כי, מצד גודל הביטול והמסירה ונתינה למילוי שליחותו לא חשב אודות מדריגות כו', ע"ד המבואר⁴⁵ בנוגע לריב"ז שאמר "איני יודע באיזו (דרך) מוליכים אותי"⁴⁶.

*

יא. "לשנה הבאה בירושלים":

בהמשך להמדובר אתמול⁴⁷ שרבותינו נשיאינו לא היו מבארים את

39) לקו"ד ח"ג תק, ב (סה"ש תשי"ז ס"ע) תשי"ב-ז.
 40) וראה שם ח"ד תשסא, סע"ב ואילך (146).
 וראה גם תו"מ ח"א ע' 92. וש"נ.
 41) ראה ירושלמי שבת פ"א ה"ב. שקלים
 ספ"ב. קידושין פ"א ה"ז. וראה רשימות הצ"צ
 לתהלים (יהל אור) ע' קמח.
 42) יבמות צז, רע"א. וש"נ. ירושלמי
 שקלים שם.
 43) ראה גם מכתב שבהערה 50.
 44) ראה ד"ה לא תהי' משכלה שנה זו
 (תו"מ ח"ד ע' 332). וש"נ.
 45) ברכות כח, ב.
 46) שיחת ליל א' דחה"פ ס"ז (לעיל ע'
 116).
 47) בשילוב הביאור משיחות חג הפסח

החלק השני של ההגדה בגלל שייכותו להגאולה העתידה, יש להוסיף, שביאוריהם בחלק הראשון של ההגדה היו באופן שעי"ז יתבארו ויובנו ("זיי האָבן באַוואָרנט") גם הענינים הנוגעים לחלק השני של ההגדה.

וע"ד משנת⁴⁸ לנוגע ליוסף ש"הוא המשביר לכל עם הארץ"⁴⁹, שבשני השבע הכין ריבוי גדול שיספיק גם עבור שני הרעב, ודוגמתו כנדו"ד, שגם במעמד ומצב דגלות (דוגמת שני הרעב) ישנם כבר הענינים הנוגעים להגאולה (דוגמת שני השבע).

אח"כ המשיך בענין סמיכות החכם להרשע (בהמשך להנ"ל ס"ט) — ע"ד החיוב דתלמידי הישיבות⁵⁰, "בן חכם", לפעול על הנוער, רשע תם ושאינו יודע לשאול, לצרפם לזככם ולהגביהם ע"י ההתעוררות והקירוב לתומ"צ, והצורך לנצל את ימי הפסח למטרה זו ע"י התעוררות בבתי-כנסיות בעניני יהדות (כמדובר בי"א ניסן⁵¹), ובהדגשה מיוחדת בנוגע לחינוך, לבטל גזירת פרעה "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו"⁵² כפי ששייכת בימינו — נדפס בלקו"ש ח"א ע' 111 ואילך⁵³.

וסיים בענין "לשנה הבאה בירושלים" — כתוכן הדברים דליל א'.

48) ד"ה אדני' שפתי תפתח די"א ניסן (לעיל ע' 101 ואילך).
 49) מקץ מב, ו.
 50) ראה גם מכתב י"א ניסן לתלמידי הישיבות (לעיל ע' 97).
 51) לעיל ע' 99.
 52) שמות א, כב.
 53) בשילוב הביאור משיחות חג הפסח תשי"ד.